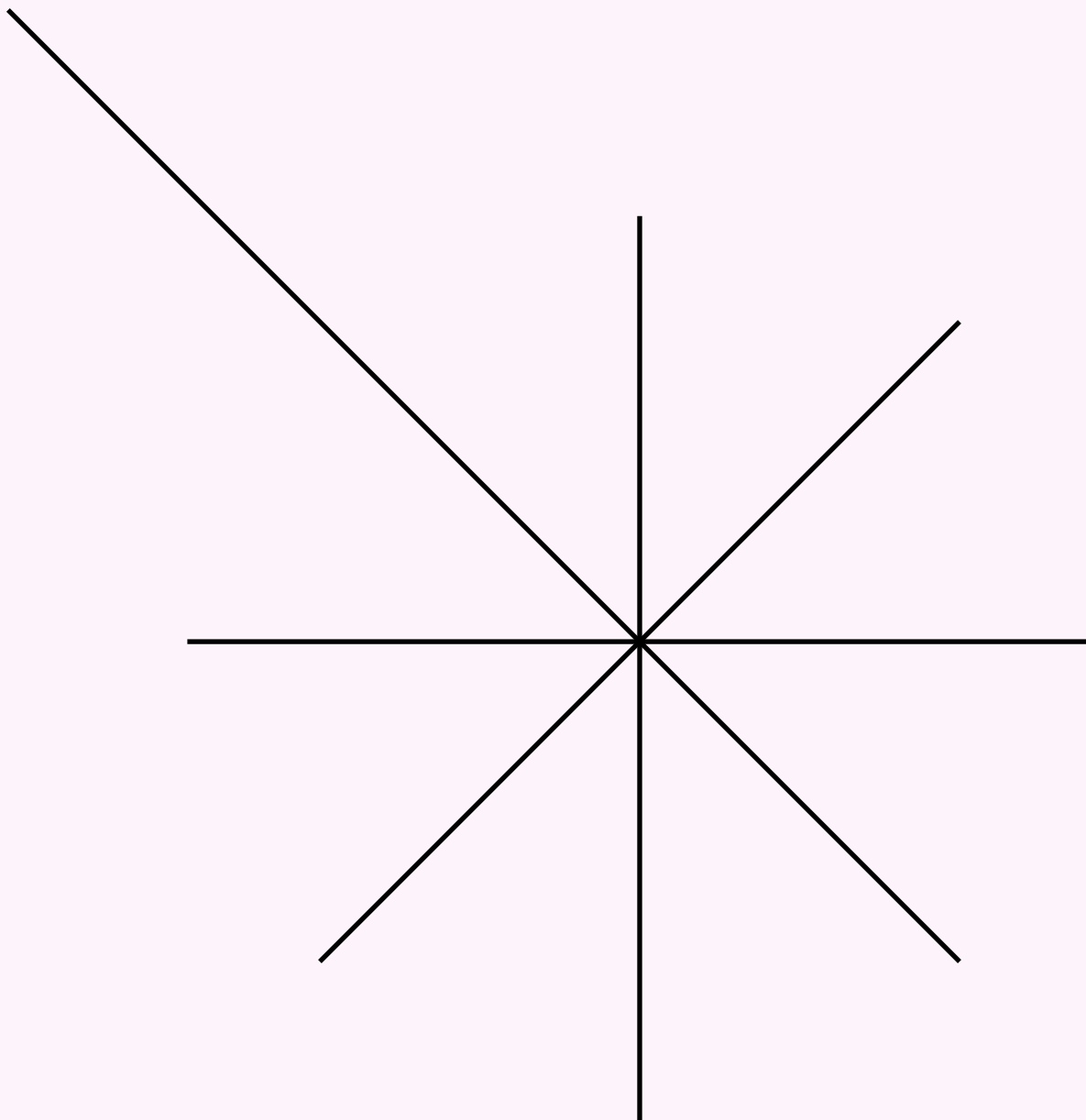

Kodex férové praxe v kultuře a umění

Odbor umění, knihoven a kreativních odvětví Ministerstva kultury předkládá metodický rámec kodexu férové praxe. Kodex byl zpracován Národním institutem pro kulturu (NIK) a byl připomínkován zástupci odborné veřejnosti. Slouží jako textové a ideové východisko, které mohou a mají jednotlivé organizace dále rozpracovat podle svých specifických podmínek, potřeb a možností tak, aby odpovídalo jejich konkrétnímu fungování.

Úvodem

V prostředí kultury a umění vznikají hodnoty, které přesahují jednotlivé projekty i instituce – utvářejí způsob, jak spolu mluvíme, spolupracujeme a sdílíme odpovědnost. Férovost, respekt a otevřenost nejsou samozřejmostí, ale vědomou volbou, kterou je třeba neustále kultivovat. Kodex férové praxe je jedním z nástrojů, jak tyto hodnoty pojmenovat, ukotvit a přenést do každodenního fungování organizace. Nepředstavuje jen soubor pravidel, ale společnou dohodu o tom, v jakém prostředí chceme tvořit a pracovat.

Aby měl kodex skutečný dopad, je zásadní, aby vznikl zezdola – jako výsledek dialogu lidí napříč organizací. Zapojení uměleckých, produkčních i dalších týmů umožňuje zachytit různé perspektivy, zkušenosti i potřeby a zároveň posiluje pocit sdílené odpovědnosti za jeho podobu. Společná tvorba dává kodexu legitimitu a zvyšuje šanci, že bude vnímán jako smysluplný a živý dokument, nikoli jako formální závazek.

Důležitou roli v tomto procesu hraje vedení organizace. Vedoucí pracovníci by měli vytvářet bezpečný prostor pro otevřenou diskusi, jít příkladem v naplňování stanovených principů a aktivně podporovat jejich uvádění do praxe. Implementace kodexu nekončí jeho přijetím – naopak jím začíná. Kodex je třeba průběžně připomínat, reflektovat a aktualizovat tak, aby odpovídal proměňujícím se podmínkám i zkušenostem lidí v organizaci.

Kodex férové praxe tak není jednorázovým dokumentem, ale dlouhodobým procesem, který pomáhá utvářet kulturu založenou na důvěře, respektu a odpovědnosti.

Co je Kodex férové praxe?

Kodex férové praxe je soubor etických principů a zásad pro práci a podnikání v umění, kultuře a kreativních oborech. Kodex je založený na šesti klíčových hodnotách, které předkládáme ke zvědomění, přijetí a uplatnění v praxi:

respekt a uznání

rovnost

diverzita

udržitelnost

důvěra

transparentnost

Kodex vybízí ke kritické reflexi a poskytuje návod, jak v rámci sektoru společně nastavovat profesní podmínky udržitelně a promýšlet je s ohledem na budoucí potřeby trhu práce. Kodex férové praxe vytváří rámec, který umožní v různých kulturních a kreativních oborech nastavovat předpisy a pokyny, jež skutečně přispějí ke zlepšení socioekonomické situace a rozvoje profesionálů a profesionálek.

Komu je Kodex férové praxe určen?

Kodex je určen všem pracovníkům a pracovnícím v kulturním a kreativním sektoru, příjemcům jeho služeb a produktů, ale také všem, kteří tuto oblast podporují. Tento kodex se vztahuje především na subjekty podporované ze státního rozpočtu, ale doporučuje se i nedotovaným jednotlivcům a organizacím.

Kulturní a kreativní sektor zahrnuje tyto oblasti: kulturní dědictví, scénická umění, výtvarné umění, umělecká řemesla, knihy a tisk, hudbu, film a video, rozhlas, televizi, videohry, architekturu, reklamu a design.

Kodex se týká všech typů pracovních vztahů, a to bez ohledu na to, zda vykonávají uměleckou, manažersko-produkční či umělecko-technickou činnost.

Kodex je určen také oborovým organizacím, fondům, státní správě a orgánům samospráv, které mohou převzít svůj díl odpovědnosti a vytvářet podmínky pro uplatňování, podporu a propagaci Kodexu férové praxe.

Kodex může pomoci široké veřejnosti lépe porozumět tomu, jak uvažovat o hodnotě umění a kultury. Tímto způsobem kodex rovněž napomáhá k většímu docenění úlohy kulturního sektoru v ekonomice a společnosti. Kromě toho nabízí veřejnosti náhled do profesní a etické praxe v kultuře.

Hodnoty kodexu

Respekt a uznání

Dbáme na kulturu spolupráce a vzájemného respektu. Chceme zlepšit a zefektivnit pracovní prostředí v umění a kultuře a podporovat otevřený dialog různých pozic a názorů. Uvědomujeme si rozmanitost postojů a ujímáme se odpovědnosti za jejich projednávání.

Kultura spolupráce založená na respektu a uznání se projevuje také ve formě pracovněprávní a sociálně-právní jistoty. Snažíme se vytvářet pracovní podmínky i s ohledem na specifickou situaci lidí v pracovních týmech – například pečující o děti a blízké, zdravotně znevýhodněné apod. – a to s odpovídajícím finančním ohodnocením.

Předpokladem je uznání potřeby společného zájmu a vzájemné závislosti v struktuře tvorby, produkce, distribuce a podnikání jak v rámci kulturního a kreativního sektoru, tak v širší společnosti. Z toho vyplývá samozřejmost, s níž je potřeba vnímat, hájit nebo podporovat zájmy ostatních stran v rámci profesního pole – například usilovat o uzavírání kolektivních smluv.

Jak se může hodnota projevit v praxi?

Viditelná i neviditelná práce je součástí dohody a odměny.

Organizace objedná umělecký výstup za sjednaný honorář. V průběhu příprav se ukáže, že spolupráce zahrnuje také rešerši, několik porad, zkoušky, cestování nebo dokumentaci. Namísto automatického předpokladu, že všechny tyto činnosti jsou zahrnuty v původní odměně, si obě strany předem vyjasní skutečný rozsah práce a co honorář pokrývá. Pokud se rozsah práce významně změní, upraví podle toho zadání, harmonogram nebo odměnu.

Rovnost

Zavazujeme se k vytváření pracovního a tvůrčího prostředí, které je založeno na principech rovnosti, důstojnosti a vzájemného respektu. Rovnost chápeme jako aktivní a vědomé úsilí o zajištění spravedlivých podmínek pro všechny bez ohledu na gender, věk, etnický či sociální původ, státní příslušnost, zdravotní stav, pečující závazky, sexuální orientaci, náboženské vyznání či jiné osobní charakteristiky. Odmítáme jakoukoli formu přímé i nepřímé diskriminace, nerovného odměňování, zneužívání mocenského postavení, klientelismu, obtěžování či vylučování z přístupu k příležitostem a zdrojům.

Zásada rovnosti se promítá do všech pracovněprávních vztahů i každodenní spolupráce uvnitř týmů. Znamená vedle transparentního a spravedlivého odměňování jasně definované role a odpovědnosti, otevřenou komunikaci a reálnou možnost podílet se na rozhodovacích procesech. Současně zahrnuje aktivní předcházení strukturálním nerovnostem, které mohou vyplývat z hierarchií či historicky zakořeněných stereotypů.

Rovné prostředí podporuje rozmanitost jako hodnotu, která obohacuje tvůrčí proces i výslednou kvalitu práce. Vědomě proto vytváříme podmínky pro inkluzi, bezpečný prostor pro vyjádření různých perspektiv a mechanismy, které umožňují řešit konflikty a nerovnosti citlivě a konstruktivně. Cílem je prostředí, v němž se každý může plně profesně rozvíjet, přispívat svým potenciálem a cítit se respektován jako rovnocenná součást celku.

Kodex vyzývá všechny aktéry a aktérky kulturního a kreativního sektoru, aby rovnost nejen deklarovali, ale aktivně ji naplňovali ve svých každodenních rozhodnutích a praxi. To zahrnuje odpovědnost za vlastní jednání, reflexi mocenských dynamik a podporu kolektivní kultury založené na solidaritě, férovosti a sdílené odpovědnosti.

Jak se může hodnota projevit v praxi?

Za srovnatelnou práci poskytujeme srovnatelné podmínky a případné rozdíly umíme vysvětlit.

Dva lidé vykonávají pro organizaci srovnatelnou práci se srovnatelnou odpovědností, jejich odměny se ale výrazně liší například podle toho, jaké podmínky si při nástupu dokázali vyjednat. Organizace proto průběžně sleduje rozdíly v odměňování a stanoví srozumitelná kritéria, podle kterých se odměna určuje.

Rozmanitost

Dbáme na prostředí, v němž lze umění a kulturu vytvářet svobodně a pluralitně. Je nutné chránit rozmanitost forem, obsahů a perspektiv umělecké a kulturní práce. Naším cílem je podporovat různorodost oborů a disciplín jak v mezioborových a víceoborových projektech, tak v uměleckých a kulturních inovacích.

Chceme posílit povědomí o diverzitě v našich oborech a odvětvích, moderovat otevřenou diskusi o mechanismech vyloučení a diskriminace a v tomto ohledu nabízet potřebné podněty. Chceme se intenzivněji zabývat zviditelněním marginalizovaných skupin. Umění a kultura v České republice by měly být stejně rozmanité jako její společnost.

V kulturním a kreativním sektoru usilujeme o to být inkluzivním prostředím, které nabídne víc příležitostí a větší zastoupení minoritním a přehlíženým skupinám. Takový přístup rozvíjí celou společnost na všech jejích úrovních.

Jak se může hodnota projevit v praxi?

Instituce zkoumá, ke komu se její výzvy vůbec dostanou a koho jejich nastavení vylučuje.

Organizace zjistí, že se do jejích otevřených výzev opakovaně hlásí podobný okruh lidí. Namísto závěru, že ostatní nemají zájem, se podívá na to, kde a jak příležitosti zveřejňuje, jakým jazykem je popisuje a jaké podmínky účasti nastavuje. Zvažuje, zda některé skupiny nevylučuje už samotný způsob oslovení, požadavky nebo organizace spolupráce, a hledá způsoby, jak pracovní příležitosti skutečně zpřístupnit širšímu spektru lidí.

Udržitelnost

Podílíme se na společné zodpovědnosti za respektující zacházení s individuálními a institucionálními zdroji – ekologicky, ekonomicky a sociálně. Udržitelnost chápeme jako prozíravé konání. Proto rozvíjíme dlouhodobé strategie, jak ochránit hodnoty minulosti a zároveň umožnit inovace.

Zásada udržitelnosti spočívá v kritické konfrontaci s využíváním osobních a materiálních zdrojů při provozování umění a kultury. V provozních a pracovních procesech upřednostňujeme udržitelné zdroje. Cílem proto není největší výkon, tedy co nejvyšší počet uměleckých a kulturních produkcí a nejvyšší zisk, nýbrž snaha o vysokou kvalitu práce, dlouhodobě udržitelné působení na naši společnost a zodpovědné využívání ekologických, ekonomických a sociálních zdrojů.

Pro udržení a posílení vysoké kvality a potenciálu kulturního a kreativního sektoru je nezbytné zabránit tomu, aby se kreativní profesionálové a profesionálky cítili odrazováni od procesu tvorby, odcházeli do jiných odvětví, a tím se mařily investice do jejich profesní přípravy a vzdělání. Toho lze dosáhnout prostřednictvím prozíravé a předvídatelné politiky zaměřené na růst a rozvoj lidského kapitálu a férové a bezpečné podmínky při vytváření výkonu. Potenciál a motivaci kreativních profesionálů lze v dlouhodobém měřítku stimulovat i prostřednictvím vzdělávání, personální politiky a dohod o zdravotním, sociálním a penzijním pojištění.

Jak se může hodnota projevit v praxi?

Při nedostatku zdrojů se upraví objem práce, nikoli automaticky podmínky lidí.

Organizace má na další období méně prostředků a kapacit, přesto plánuje zachovat stejný počet projektů a výstupů. Namísto automatického přenesení nedostatku zdrojů do vyšší pracovní zátěže, práce přesčas nebo nižších odměn znovu posoudí rozsah programu. Některé aktivity může omezit, odložit nebo změnit tak, aby dostupné finanční, časové a lidské zdroje umožňovaly kvalitní práci za důstojných a dlouhodobě udržitelných podmínek.

Důvěra

V kulturním a kreativním sektoru – stejně jako v oblasti vědy – je obtížné stanovit přímou relaci mezi úsilím, talentem a odvedenou prací na jedné straně a kvalitou a kvantitativními výstupy s měřitelnou návratností na straně druhé. Stěžejní hodnotou je důvěra v tvůrčí potenciál, kvalitu a umělecký záměr. Vzájemná důvěra a porozumění předpokládají jistou míru otevřenosti a transparentnosti na obou stranách.

Jak se může hodnota projevit v praxi?

Po dohodnutí cíle a rozmezí výstupu dostává profesionál prostor pro vlastní odborný či tvůrčí postup.

Organizace zadá profesionálovi vytvoření uměleckého nebo odborného výstupu. Na začátku spolupráce si obě strany vyjasní cíl, rozsah, rozpočet, termín, odpovědnosti a způsob schvalování. V těchto dohodnutých hranicích pak zadavatel respektuje profesní kompetenci a nevyžaduje průběžnou kontrolu každého jednotlivého kroku. Pokud vznikne problém nebo potřeba zásadní změny, obě strany ji otevřeně pojmenují a společně hledají řešení.

Transparentnost

Díky transparentnímu rozhodování a jednání je působení umělectva a stakeholderů lépe pochopitelné, a tím pádem přístupné. Chceme umění a kulturu nadále partnersky rozvíjet. Transparentní jednání je důležitým předpokladem společného konání.

Transparentní jednání posiluje důvěru v ty, kteří činí rozhodnutí a může zvýšit vliv umění a kultury ve společnosti. Zároveň je transparentnost znakem respektu vůči partnerům a partnerkám. Umění a kultura jsou z velké míry financovány z veřejných prostředků, z toho plyne závazek vůči společnosti a také vůči všem zúčastněným. Čím větší je prostor konat, tím větší je potřeba transparentnosti.

Jak se může hodnota projevit v praxi?

Podstatné podmínky otevřených výzev a způsob rozhodování jsou známy předem.

Organizace vypíše otevřenou výzvu, do které mají uchazeči připravit vlastní návrh a investovat čas a práci. Ještě před podáním přihlášky proto zveřejní podstatné podmínky: co přesně požaduje, jaká je odměna nebo dostupný rozpočet, podle jakých kritérií budou návrhy hodnoceny, kdo o výběru rozhoduje a kdy lze očekávat výsledek. Uchazeči tak mohou informovaně posoudit, zda se chtějí výběrového řízení účastnit, a rozumějí tomu, jak rozhodovací proces probíhá.

Jak Kodex férové praxe uplatňovat?

Kodex by měl sloužit jako praktický nástroj, který svede k dialogu všechny profesionály a profesionálky v oblasti kultury. Je pozváním ke kritickému zamyšlení nad tím, co je považováno za současnou normu, k definování oblastí, které je třeba zlepšit, a k přijetí příslušných konkrétních opatření.

Kodex se začíná uplatňovat tím, že člověk porozumí jeho obsahu a významu a zhodnotí vlastní praxi. Kodex formuluje řadu témat, která lze otestovat na základě vlastních zkušeností a na něž je možné zavést diskusi s lidmi a organizacemi, s nimiž spolupracujeme. Můžeme jej použít při doladování smluv, k identifikaci a popisu problémů a k hledání řešení kupříkladu ve spolupráci s oborovými organizacemi, fondy a úřady.

Kulturní sektor se vyznačuje velkou diverzitou, která je jedním z důvodů, proč je nezbytné ponechat prostor individuálním řešením. Ne každý bude mít možnost držet se bezvýhradně všech ustanovení kodexu. Proto navrhujeme přístup „pochop a vysvětl“.

Tímto způsobem kodex umožňuje zadavatelům, zaměstnavatelům a dotačním subjektům poskytnout ostatním náhled do vlastní běžné praxe a vyžádat si příslušné informace od svých partnerů. Pokud instituce a organizace v rámci své odpovědnosti vysvětlí, z jakého důvodu byly, případně nebyly schopny naplnit určité dohody, ozřejmí se jak skryté nedostatky, tak osvědčené postupy jejich přístupu.

Uplatňování a rozvíjení myšlenek Kodexu férové praxe je sdílenou odpovědností celého sektoru. Každý, kdo kodex uplatňuje, by jej měl veřejně propagovat. To lze činit několika způsoby, například prostřednictvím výročních zpráv, zmínkou na svých webových stránkách nebo při komunikaci s obchodními partnery či s veřejností. Tímto způsobem lze šířit povědomí o kodexu a vybízet k jeho uplatňování.

Co je Kodex férové praxe v kultuře a umění

Kodex férové praxe je soubor etických principů pro práci a spolupráci v kultuře, umění a kreativních odvětvích. Reaguje na potřebu zlepšit pracovní podmínky, posílit důvěru a nastavit udržitelné fungování sektoru.

Slouží jako praktický rámec pro každodenní rozhodování, nastavování spolupráce i dlouhodobé strategie.

Komu je určen

- všem profesionálům a profesionálkám v kultuře a kreativních oborech,
- organizacím, institucím, producentům i samostatně působícím osobám,
- veřejné správě, fondům a donorům,
- i širší veřejnosti jako nástroj porozumění hodnotě kultury.

Platí pro všechny typy pracovních vztahů a napříč obory (umění, kulturní dědictví, design, audiovize, literatura aj.).

Jak kodex uplatňovat

- kodex je nástroj pro reflexi vlastní praxe a dialog s partnery,
- pomáhá identifikovat problémy, nastavovat smlouvy a hledat řešení,
- uplatňuje se napříč různými situacemi.

Kodex konkrétního subjektu odráží jeho konkrétní situaci, podmínky a potřeby.

Princip „pochop a vysvětl“

Ne vždy je možné naplnit všechny principy. V takovém případě je důležité:

- vysvětlit důvody,
- sdílet kontext rozhodnutí,
- otevírat prostor pro zlepšení.

Sdílená odpovědnost

Uplatňování kodexu je společným závazkem celého sektoru. Každý, kdo se ke kodexu hlásí, by měl:

- aktivně jej používat,
- komunikovat jeho principy navenek,
- přispívat k jeho dalšímu rozvoji.

Základní hodnoty kodexu

Respekt a uznání

- Podporujeme kulturu spolupráce, otevřený dialog a vzájemný respekt.
- Zohledňujeme různé životní situace (např. péče, zdravotní omezení).
- Usilujeme o férové pracovní podmínky a odpovídající odměňování.
- Uvědomujeme si vzájemnou provázanost všech rolí v sektoru.

Udržitelnost

- Jednáme s ohledem na ekologické, ekonomické i sociální dopady.
- Upřednostňujeme kvalitu a dlouhodobý přínos před krátkodobým výkonem.
- Podporujeme stabilitu pracovních podmínek a rozvoj profesí.
- Investujeme do vzdělávání a dlouhodobého rozvoje lidského potenciálu.

Rovnost

- Aktivně vytváříme prostředí bez diskriminace a nerovností.
- Zajišťujeme spravedlivé odměňování, jasné role a přístup k příležitostem.
- Předcházíme zneužívání moci, klientelismu a vylučování.
- Podporujeme participaci na rozhodování a bezpečné pracovní prostředí.

Důvěra

- Vycházíme z důvěry v tvůrčí proces, kvalitu a odborné kompetence.
- Budujeme vztahy založené na otevřenosti a vzájemném porozumění.

Diverzita

- Podporujeme pluralitu uměleckých forem, perspektiv a přístupů.
- Posilujeme zastoupení marginalizovaných a přehlížených skupin.
- Vytváříme inkluzivní prostředí, které odráží rozmanitost společnosti.
- Otevíráme diskusi o mechanismech vyloučení a aktivně na ně reagujeme.

Transparentnost

- Jednáme otevřeně a srozumitelně vůči partnerům i veřejnosti.
- Transparentnost posiluje důvěru a odpovědnost, zejména při nakládání s veřejnými prostředky.
- Sdílíme informace o rozhodování, podmínkách spolupráce i financování.